

Bozkurt ARAN¹

Ticaret Çalışmaları Merkezi Direktörü

COVID-19 SALGINI VE KÜRESEL TİCARET DÜZENİNE OLASI ETKİLERİ

GİRİŞ

Korona virüsün neden olduğu “COVID-19” salgınının küresel anlamda yaygınlaşmasının toplumlar üzerinde farklı bir korku ve endişe yarattığı görülmektedir. Salgın görülmemiş boyutta ve gaddarca yaygınlaşmakta, tüm dünyayı etkisi altına almaktadır. Aylarca sürekli gündemde kalmasına rağmen “bilinmeyen” yönün henüz aydınlatılamaması kaygıların daha da artmasına sebep olmaktadır. Hastalığın tarifi ve tedavi metotları konusunda genel kabul gören bir tanımlama bugüne kadar oluşturulamamıştır. Tüm dünyayı tehdit eden salgına karşı ülkeler ulusal düzeyde önlem almaya çalışmaktadır. Doğal olarak önlemler ilk planda sadece kamu sağlığına yönelik olarak şekillenmektedir.

Alınan en etkin önlemlerden biri havalimanları ve sınırlarını kapatmak, diğeri de insanların birbirlerine ancak “güvenli sosyal mesafe” içinde yaklaşmalarını sağlamak olarak ortaya çıkmaktadır. Bu önlemler de doğal olarak firmaların şimdilik geçici olarak kapanmasına, seyahat olanaklarının neredeyse tamamen ortadan kaldırılmasına, finans piyasalarında kargaşa görülmesine ve sonuçta belirsizliğin daha da derinleşmesine neden olmaktadır. Virüse karşı bir ilacın veya aşının bulunmasına değin bu önlemlerin bir süre daha uygulanacağı anlaşılmaktadır.

Tıbbi malzeme eksikliği ve sağlık hizmetlerinde görülen aksaklıklar, sanayileşmiş zengin ülkeler dâhil üstesinden gelinmesi öncelikli sorun olarak görülmektedir. Ülkelerin aldıkları önlemler ulusal boyuttadır. Bu tür önlemlerin tüm ülkeler tarafından uygulanmaya başlanması ile küresel ekonomik ilişkilerin de kapsamlı şekilde etkilenmesi

¹ <https://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1257/Bozkurt+Aran>

beklenmektedir. Üretimin küresel planda durma noktasına gelmesi söz konusudur.

Oluşan bir nevi “gerçeküstü” bu durumun kısa zamanda bir çözüme kavuşturulması da beklenmemektedir. Küreselleşmenin ve dijital iletişim olanaklarının ülke sınırlarını anlamsız kılan “küresel değer zincirlerinin” üretim süreçlerini oluşturduğu günümüzde, sınırların kapatılmasının yarattığı belirsizlik ortamının bazı sonuçları olacaktır. Resesyon hatta depresyondan bahsedilmektedir.

Küresel değer zincirlerinin geldiği girift düzey nedeniyle, bu kriz dolayısıyla meydana gelen üretim süreçlerinin aksaması, emsali bugüne kadar görülmeyen bir olgudur. Bu nedenle geçmişte yaşanmış deneyimlerden yararlanmak olasılığı da bulunmamaktadır

Ülkeler özellikle üretim kapasitelerini ve çalışma piyasalarını sağlıklı tutabilmek amacıyla ulusal planda radikal bazı önlemler almaya başlamışlardır. Finans istikrarı sağlamak ve ekonomileri canlandırmak üzere yeni ve devasa “teşvik önlemleri” ilan etmeye başlamışlardır. Gelişmiş sanayi ülkelerinin aldığı mali önlemlerin ortalaması bu ülkelerin GSMH’lerinin %4’ü, vergi ve kredi kolaylıkları ise %3,5’u civarındadır. Bu konuya ileride ayrıca değinilecektir.

Ancak belirsizlik ortamının sürmesinin sadece küresel üretimin gerilemesi ve ülke ekonomilerinin daralması ile sonuçlanacağı yolundaki değerlendirmeler yeterli olmayacaktır. İkinci Dünya savaşından bu yana oluşturulan finansal istikrarı sağlayan başat oyuncuların konumları, transatlantik ilişkileri ve Bretton Woods (Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü) gibi çok taraflı kurumların işlevleri üzerinde de bazı sonuçlar doğurması olasıdır.

En saygın yorumcularından olan ABD’nin Dışişleri eski Bakanlarından Henry Kissinger, “The Wall Street Journal” için yazdığı makalede², liderlerin 2008 finans krizinden önemli dersler çıkardıklarını, ancak mevcut ekonomik krizin daha karmaşık olduğunu ve korona virüsün neden olduğu ekonomik küçülmenin, hızı ve küresel boyutu itibarıyla tarihte bilinen hiçbir olaya benzemediğini belirtmektedir. Kissinger, refahın küresel ticaret ve insan hareketine dayandığı günümüzde, korona salgınının çağdışı şekilde etrafı surlarla kapatılmış şehirlerin yeniden canlandırılmasına neden olacağını kaydetmekte ve yaklaşan kaosun dünyanın en kırılgan nüfusu üzerinde yaratacağı zorluğu hafifletmek için programlar oluşturulmasını önermektedir.

KURALLI TİCARET BAKIMINDAN

Korona virüs salgını, 70 yıldır devam eden küreselleşme sürecini ciddi bir sınamaya tabi tutmaktadır. Krizin son zamanlarda sorgulanmaya başlanan liberal ekonomik düzen ve kurallı ticaret ile ilgili “**sistemik**” bazı konuların ön plana çıkarılmasını hızlandıracağı düşünülmektedir.

Acil karar almayı gerektiren olağanüstü durumlarda, çok taraflı sistemin kriz ile etkin bir tavır geliştiremeyeceği düşüncesinden hareketle devletlerin **ulusal önlemlere** yöneldiği görülmektedir. Ulusal devletlerin örgütlenme ve parasal olanak sağlamak yetkinlikleri ile iletişim olanaklarına uluslararası kuruluşlar sahip bulunmamaktadır. Bu ulusal önlemlerin güçlenmesi durumunda uluslararası işbirliği arayışlarının daha da zayıflaması olasıdır.

² H. Kissinger; “The Coronavirus Pandemic Will Forever Alter the World Order”, The Wall Street Journal; 3 Nisan 2020.

<https://www.wsj.com/articles/the-coronavirus-pandemic-will-forever-alter-the-world-order-11585953005>

Ülkelerin ulusal planda aldıkları önlemler; talebin sınırlanmasını, bunun sonucu üretimin daralmasını, ekonomik faaliyetlerin ve istihdamın gerilemesini, dolayısıyla “**gayri safi milli hasılanın**” düşmesini de beraberinde getirmektedir.

Ayrıca kriz, günümüz üretim sürecinde “**küresel değer zincirlerinin**” küreselleşmede sağladığı işlevi yerine getiremediği bir dönemi başlatmıştır. Bundan sonra üretim süreçlerinde, hayati önemdeki parçaların ülke sınırları içinde tedarikinin tercih edilmesi olasıdır. Havaalanlarının kapanması, fabrikalarda üretimin yavaşlaması, perakende sektörünün durması küreselleşmeyi bir ölçüde tanımlayan tedarik zincirlerinin kopması, aynı zamanda liberal sistemin sorgulanması anlamına da gelmektedir. Üretim sürecinin küreselleşmesi basit anlatımıyla; ülkelerin karşılıklı olarak bağımlılıklarını artırmış ve ülkeler nihai ürünü oluşturan parçaların tamamını üretmedikleri için ulusal ekonomilerin küresel tedarik zincirlerinin bir parçasına haline indirgenmesi anlamına gelmiştir.

Özellikle tıbbi gereç ve ilaç gereksinimin arttığı salgın dönemlerinde tedarik zincirinin kesintiye uğramasının ülkeleri farklı arayışlara sevk etmesi olasıdır. Gerçekten de Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) bu konuda düzenlediği rapor, ülkelerin tıbbi tedariklerinde başka ülkelerin ürünlerine bağlı olduğunu ortaya çıkarmıştır.³ Rapora göre Almanya, ABD ve İsviçre tıbbi ürünlerin %35'ini sağlamaktadır. En büyük 10 ihracatçı ülke toplam tıbbi ürünlerin %75'ni sağlamaktadır. Aynı şekilde kişisel temizlik ürünlerinin %40'ı Çin, Almanya ve ABD tarafından ihraç edilmektedir. Bu tıbbi ürünlerin ticareti toplam küresel mamul ticaretinin %5'ini oluşturmaktadır. ABD'de kullanılan antibiyotiklerin %97'si Çin'den ithal edilmektedir. İhracat kısıtlamalarının yaygın olarak kullanıldığı bir dönemde hayati ilaç hammaddesinin Çin'den ithal edilmesi bazı sorulara neden olmaktadır.

Sağlık alanındaki ürünlerin genelde sadece dört ülke tarafından sağlanmasının, olağanüstü kriz durumlarında nasıl sonuçlar doğurduğu ortaya çıkmıştır. Ülkelerin salgına karşı aldığı ilk önlemler arasında tıbbi ürünlerin ve temizlik malzemelerinin ihracatını engelleyen uygulamaların yer aldığı görülmüştür. Böylece DTÖ kurallarına aykırı ihracat kısıtlamalarının açık veya “de facto” olarak uygulanması yaygınlaşmıştır.

Salgına karşı alınan önlemler sonucunda üretim faaliyetindeki kesintinin süre itibarıyla **belirsizliğin** ülke ekonomilerine vereceği zararın da dikkate alınması uygun olacaktır. Belirsizlik aynı zamanda geleceğe yönelik tahminleri de zorlaştırmaktadır.

Tedarik zincirinin parçası olan **gelişme yolundaki ülkeler** (GYÜ) bakımından kriz daha da önem kazanmaktadır. Nitekim Hindistan Başbakanı Narendra Modi 1 Nisan tarihinde verdiği demeçte, Hindistan'ın 21 gün içinde doğru işler yapamaması halinde bunun 21 yıllık birikiminin silinmesi anlamına geleceğini söylemiştir.

Tedarik zincirinde görülen aksamanın giderilmesindeki belirsizlik, esasen gelişmekte olan küreselleşme karşıtlığının ivme kazanmasına ve özellikle korumacı olduğunu açıkça ilan eden Başkan Trump'ın daha da **korumacı** politikalara yönelmesine de neden olabilecektir. Hatırlanacağı üzere Başkan Trump'ın seçim kampanyası sırasında ve sonraki dönemde uyguladığı ticaret politikası, Amerikan şirketlerinin ülke dışındaki üretim olanaklarını Amerika'ya getirerek Amerikan işgücünü kullanmaları savına dayanmıştı.

³ World Trade Organization ;“Trade in Medical Goods In the Context of Tackling Covid-19”; Information Note, 3 Nisan 2020

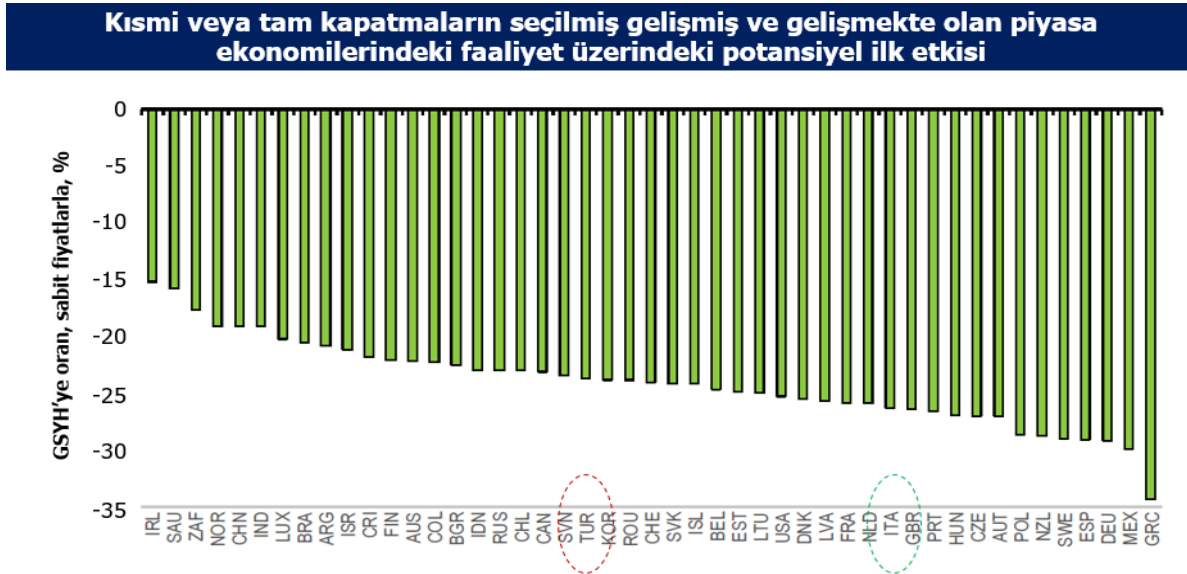
Bu durumda, esasen bir süredir gelişen korumacılık eğilimlerinin ve lokalizasyon (doğrudan yabancı yatırımlarda mahallinde üretim) taleplerinin artması beklenmektedir. Buna karşılık Kanada, Avustralya, Şili, Bruney, Myanmar, Yeni Zelanda ve Singapur tedarik zincirlerinin açık kalması ve kısıtlayıcı uygulamaların son bulması çağrısında bulunmuşlardır.

NE BEKLENİYOR

Yukarıda belirtilen ve toplum sağlığı için alınması kaçınılmaz önlemlerin gerek ülke ekonomilerine gerek küresel ticarete etkileri olması kaçınılmazdır.

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) yayınladığı raporda⁴, süratli değişim gösteren krizin ülke ekonomilerinde neden olacağı tahribatı kesin olarak ölçmenin olası olmadığı belirtilmekle beraber üretim miktarlarında ve hane halkı harcamalarında keskin daralmalara neden olacağı açıklanmaktadır. Ülke ekonomilerinde sektörlerin farklı ağırlıkları dikkate alınarak yapılan tahminler sonucunda, üretimin beşte bir ile dördte bir oranında daralacağı, tüketici harcamalarının da üçte bir oranında azalacağı ifade edilmektedir. Çoğu ülke ekonomilerinde hizmet, perakende, inşaat ve imalat sektörlerinin ülke toplam hasıllarının %30 ila 40'nı temsil ettiği, bunlarda olabilecek daralmanın OECD ülkelerinin GSYH'ye etkileri konusunda tahminlerde bulunulmuştur. Tabiatıyla daralma tahminleri, önlemlerin uygulama süreleri ile doğrudan ilişkili olacaktır.

Bazı ülkelere ilişkin raporda kısmi ve tam kapatma durumlarında olası yıllık daralma tahminleri ise şöyledir.

Kaynak: OECD Evaluating the Initial Impact of COVID Containment Measures on Activity, TEPAV görselleştirmeleri

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) 8 Nisan 2020 tarihinde yaptığı değerlendirmede⁵, salgının küresel ticareti dramatik şekilde etkilemesi sonucunda uluslararası ticaretin 2020 yılında %13 ila %32 arasında daralacağını ilan etmiştir. DTÖ ekonomistleri salgın dolayısıyla küresel ticarete görülen daralmanın 2008 finans krizinden daha fazla olduğunu belirtmektedirler. Kamu sağlığı

⁴ OECD; "Evaluating the initial impact of COVID-19 containment measures on economic activity"; <http://www.cica.net/oecd-evaluating-the-initial-impact-of-covid-19-containment-measures-on-economic-activity/>

⁵ https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr855_e.htm

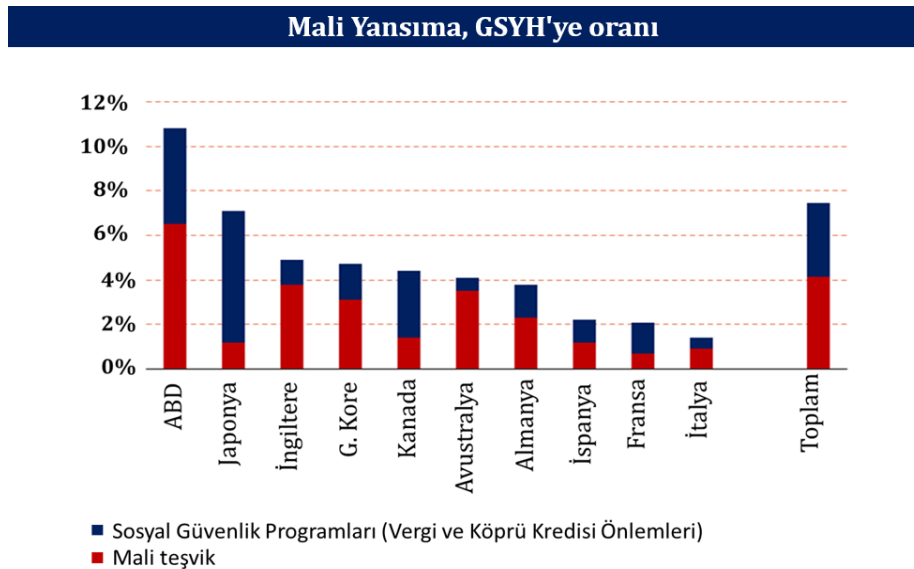
ile ilgili getirilen kısıtlamaların ve sosyal mesafe uygulamalarının 2008 finans krizinden farklı olarak emek arzını, nakliye ve seyahati kısıtladığı ve bu nedenle oluşan belirsizliğin tahminde bulanmayı zorlaştırdığı ifade edilmektedir. Ticaretin esasen 2019 yılında da ticaret gerginlikleri ve ekonomik büyümedeki yavaşlama dolayısıyla %3 azalarak 18.89 trilyon dolara inmiş olduğu belirtilmektedir.

“The Wall Street Journal” tarafından Moody’s Analytics firmasına ABD ekonomisinin kriz dolayısıyla uğrayacağı kayıp konusunda yaptırılan bir araştırma sonuçları 5 Nisan 2020 tarihinde açıklanmıştır. Araştırmaya göre 41 Eyalette ticaret faaliyet; lokantaların, üniversitelerin, jimnastik salonlarının, sinemaların, parkların, butiklerin ve milyonlarca yaşamsal olmayan yerler gibi işyerlerinin üç hafta boyunca kapanması nedeniyle Mart’ın ilk haftasına göre günlük olarak %29 oranında düşmüştür.⁶ Bu düşüş oranı, kamu sağlığı nedeniyle alınan “sosyal mesafe” uygulamasının üretim ve hizmet alanlarında daralma yarattığını ortaya koymakta ve bu özelliği dolayısıyla 2008 finans krizinden farklı olduğu anlaşılmaktadır.

“Gelişmiş Ülkeler” (GÜ) ve Çin şimdiye kadar görülmemiş boyutlarda ve kapsamda canlandırma paketleri ile ülke ekonomilerine büyük çaplı parasal olanaklar sağlamışlardır. Bu paketler sayesinde COVID-19 krizinin ekonomilerinde meydana getireceği aksaklıkları gidermek ve sağlık krizi ile etkin mücadele etmek olanakları sağlamaya çalışmışlardır. İlan ettikleri önlemlerle GÜ’ler, firmaların iflaslardan kurtulmaları için para zerk edilmesi, devlet alımları ve hanelere doğrudan para vermek suretiyle ilave talep yaratılmasını amaçlamışlardır.

Aşağıdaki tablodan görüleceği üzere ABD en kapsamlı paketi açıklamış olmaktadır. ABD’nin GSYH’nin %10 oranında sağlayacağı desteğin %6’dan fazlası doğrudan mali yardım şeklindedir. Diğer GÜ’lerin tahsis ettikleri canlandırma paketlerinin ortalamasının GSYH’lerinin %8’i civarında olması paketlerin büyüklüğünü göstermektedir.

G-10 ülkelerinin korona-virüs salgınından sonra ilan ettiği canlandırma paketleri:⁷

⁶ J. Mitchell; “State Coronavirus Shutdowns Have Taken at Least a Quarter of U.S. Economy Offline” ; The Wall Street Journal; 5 Nisan 2020

⁷ G.Davies; “Can the World afford fiscal and monetary stimulus on this scale?”; Financial Times, 29 Mart 2020 <https://www.ft.com/content/0f289d20-6e97-11ea-89df-41bea055720b>

Kaynak: IMF, Fulcrum Varlık Yönetimi

Not: "Mali Teşvik" önlemleri hane halkı vergi indirimleri / bildirileri, kurumlar vergisi indirimleri, ücret sübvansiyonları ve sağlık ve kamu hizmetlerine yapılan diğer doğrudan harcamaları içermektedir.

"Güvenlik Ağı" önlemleri vergi ertelemelerini ve geçici köprü kredi programlarını içerir. ABD, Japonya ve Güney Kore için önlemlerin hala mevzuat kapsamında olduğunu lütfen unutmayın.

ABD'nin açıkladığı 2,2 trilyon dolar tutarındaki paketin 579 milyar dolarlık bölümü (hizmet ve mal alımı için 193 milyar dolar, işsizlik ödemeleri için 111 milyar dolar, hane halkına doğrudan para aktarımı için 275 milyar dolar) talep yaratmayı amaçlamaktadır. Kalan daha büyük bölümü ise şirketlere para aktarımına ayrılmıştır. Bu olanaklara GYÜ'ler tabiatıyla sahip değillerdir. Ayrıca GYÜ'lerin ihracat ürünlerine olan talebin azalmasına ilaveten enerji ve hammadde fiyatlarında düşüş dikkate alınmalıdır. UNCTAD 30 Mart tarihinde yayınladığı raporda⁸ GYÜ'lerin ihracat gelirlerinin 2020 yılında 800 milyar dolar azalma beklemektedir. Buna karşılık 2020-21 yıllarında GYÜ'lerin geri ödemeleri gereken kamu borcunun 2,7 trilyon dolar tutarında olduğu belirtilmektedir. Açıkçası önümüzdeki yıllar GYÜ'ler için sadece sağlık konusunda değil aynı zamanda ekonomik gelişmeleri bakımından da sıkıntılı geçmeye adaydır.

Krizin ekonomik boyutları hakkında bir değerlendirme yapan Deutsche Bank, Avrupa'nın yıllık GSYH bakımından yıllık bazda birinci çeyreğe kıyasla ikinci çeyrekte % 24, diğer taraftan ABD'nin %13 düşeceği tahmininde bulunmuştur.⁹

Mali olanakları kısıtlı "Gelişme Yolunda Ülkelerin" (GYÜ) bu ölçüde canlandırma paketleri açıklamayacakları için büyük zorluklarla karşılaşacakları anlaşılmaktadır.

SON SÖZ

Dünya gerçekten de çok büyük ölçekte bir kriz ile karşı karşıyadır. Krizin sağlık konusunda bir çözüme ulaşılamadan çözüm sürecine girmesi beklenmemektedir. Bazıları küresel salgının ulusal sınırlar içinde alınacak önlemlerle çözümlenemeyeceği için geniş ölçüde küresel işbirliği ortamının sağlanacağı beklentisi içindedir. Bazıları ise krizin esasen bir süredir gelişmekte olan popülist eğilimleri hızlandıracağını, uluslararası ticarete korumacı anlayışı güçlendireceğini ileri sürmektedir. Ayrıca bazıları da kriz nedeniyle Çin'in liderlik iddialarına gergi vereceğini, Pasifik bölgesinden başlamak üzere küresel etkinliğini artıracığını, Çdevlet güdümündeki ekonomik sisteminin itibar kazanacağını düşünmektedir. Böylece neo-liberal ekonomik ve küresel anlamda kurallı ticaret düzenine karşı eğilimlerin ve arayışların güçleneceğini düşünenler bulunmaktadır.

ABD ikinci Dünya savaşı sonrasında kurulmasına öncülük ettiği, gelişmiş ülkeler ve Avrupa Birliği ilişkilerinin katkısı ile yürütülmesinde hâkim rol oynadığı düzenin sürdürülmesindeki liderlik iddiasını esasen bir süredir bir kenara bırakmıştı. Özellikle Başkan Trump'ın "ilk önce Amerika" sloganı ile ABD'nin tavrı somut uygulamalara dönüşmüştü. Bunun sonucunda, kurallı düzenin yapı taşları olarak kabul edilen BM kurumları, Transatlantik ilişkileri ile Bretton Woods örgütlerinin etkinliklerinin yitirilmesi sürecinin kriz nedeniyle hızlanması olasıdır. Özetle, ABD'nin vazgeçtiği liderlik rolünün kriz ile somutlaşması beklenmektedir.

⁸ The Covid-19 Shock to Developing Countries: Mart 2020

https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/gds_tdr2019_covid2_en.pdf?user=1653

⁹ The Wall Street Journal, "Second Quarter Might See Sharpest Output Fall Since WWII, Say Deutsche Economists; 18 Mart 20202

<https://www.wsj.com/livecoverage/coronavirus/card/sUZ6l4dyfABQjXl5Jpe5>

Diğer tarafta krizin, bir barış projesi olarak gayret ile yürütülen Avrupa Birliği'nin geleceği bakımından bazı sonuçları olması doğaldır. Polonya, İtalya ve İspanya kamuoylarında, kriz sırasında doğal olarak beklenen "AB dayanışmasının" mevcut olmadığı iddiaları yaygınlaşmıştır. Krizin başlarında AB ülkeleri ilk adım olarak aralarındaki sınırları kapatmışlardır. Özellikle İspanya ve İtalya kamuoylarında, krizden en fazla zarar gören ülkeler olarak, Kuzey Avrupa ülkelerinden bekledikleri yardımı ve dayanışmayı görmedikleri düşüncesiyle tepki doğmuştur. Bu konuda DTÖ eski Genel Direktörü ve AB eski Ticaret Komiseri AB'nin temelde mimari yapısı bakımından "itfaiye" gibi olmadığından acil krizlere yanıt vermekte başarılı olmadığını söylemiştir.¹⁰ Bu arada aralarında İtalya, İspanya ve Fransa'nın da bulunduğu 9 AB ülkesinin kriz ile başa çıkabilmek için "Eurozone" tahvilleri çıkartmak istemeleri başta Almanya ve Hollanda olmak üzere bazı kuzey Avrupa ülkelerinin olumsuz tepkisi ile karşılaşmıştır. Bununla birlikte, Avrupa Merkez Bankası 750 Milyar Avro tutarında bir canlandırma paketi de açıklamıştır.

Dikkate alınması gereken diğer bir konu da 2008 finans krizi sırasında ABD ile AB arasında var olan işbirliği ve dayanışmanın bu defa korona-virüs krizinde görülmemesi ve AB'nin "sistemik rakip" olarak tanımladığı Çin ile işbirliğini geliştirmekte olmasıdır.

COVID-19 krizinin Türkiye dış ticareti bakımından ciddi şekilde değerlendirilmesi gerekir. DTÖ hesaplamalarına göre ülkemizin dış ticaretinin GSYH oranı %26,5 dur.¹¹ Bu oran oldukça yüksek olduğundan salgının ülkemiz dış ticaretine olası etkilerinin ayrı bir yazıda ele alınması uygun olacaktır.

---

¹⁰ D. Michaels ve L.Norman; " EU Steps Up to Fight Coronavirus Crisis-And Show It can Deliver "; The Wall Street Journal; 5 Nisan 2020

¹¹ https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/trade_profiles19_e.pdf